

гаючись заручитись підтримкою США для євроінтеграційних цілей України, слід шукати баланс між інтересами країн-членів Євросоюзу та США.

Серед зовнішньополітичних кроків, спрямованих на прискорення членства України в ЄС та НАТО, доцільною була б активізація двостороннього співробітництва з такими важливими для цих об'єднань державами, як Польща, Росія, Туреччина, та залучення до європейського простору організацій ГУУАМ та ОЧЕС. Такий сценарій досягнення євроінтеграційних цілей України пояснюється необхідністю підвищувати геополітичну значущість нашої держави, адже на думку багатьох експертів, основною причиною прийняття до ЄС найближчих сусідів України, зокрема Польщі та Угорщини, став саме геополітичний чинник.

Лідерство України в межах ГУУАМ може принести дивіденди не лише щодо внутрішніх потреб, але й ствердить Україну як донора регіональної стабільності на кордонах ЄС, розкриє перспективи України як транзитної держави, пов'язані із транспортуванням каспійських енергоносіїв до Євросоюзу. ГУУАМ зміцнює позиції України в проєктах спорудження південно-східної системи енергетичних та транспортних коридорів, забезпечує вихід на ринки Центральної Азії та Далекого Сходу, що не може не бути привабливим для ЄС, який прагне диверсифікувати власне енергозабезпечення та який зацікавлений у гарантуванні стабільності й безпеки в регіоні. Українсько-грузинський транспортний коридор з постачання нафти в Європу є значно коротшим порівняно з альтернативними шляхами через Туреччину та Росію. Про зацікавленість членів Євросоюзу діяльністю ГУУАМ говорять щорічні європейські міжнародні конференції, де різнобічно обговорюються проблеми розвитку та можливості співпраці ГУУАМ та ЄС. Лідерство України в ГУУАМ також може усунути небезпеку монополізації Росією євразійської системи комунікацій.

Так само геостратегічного значення набуває активна участь України в ОЧЕС. Чорноморсько-Каспійський регіон розміщений на перетині шляхів, які з'єднують розвинені європейські регіони з багатими сировинними і людськими ресурсами країнами Середнього Сходу і далі виводять до просторів Східної Азії; з іншого боку, регіон зв'язує Північну і Центральну Європу з Середземномор'ям, формуючи, таким чином, простір економічних і політичних інтересів Європи, Азії та Північної

Африки. У контексті геополітичної важливості для ЄС Чорноморського регіону варто розглядати розвиток співробітництва між Україною та Туреччиною.

Важливим є подальший розвиток тісних партнерських відносин із Польщею – найбільш потужною державою серед нових членів ЄС і НАТО, безпосередньою сусідкою України, яка останніми роками намагається виконувати роль "адвоката" нашої держави в міжнародних структурах. Поглибленню співпраці України і Польщі має сприяти прихід до влади в нашій державі людей, які мають тісні дружні відносини з керівництвом Польщі.

Сприятимуть євроінтеграції України і дружні партнерські відносини з Росією, адже, відповідно до концепції сусідства ЄС, стабільні відносини сусідів з їх оточенням означає стабільний розвиток самого Союзу. У цьому контексті для української зовнішньої політики постають такі пріоритетні питання: прийняття рішення щодо своєї участі чи неучасті в Єдиному економічному просторі та узгодження принципів його функціонування з положеннями Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС (очевидно, зведення ідеї про ЄЕП лише до створення зони вільної торгівлі не викличе опору країн-членів ЄС); вирішення проблеми вододільної частини українсько-російського кордону, а також юридичних та деяких воєнних питань перебування Чорноморського флоту Росії на території України.

Тобто поглиблення відносин із Польщею, активізація діяльності України в межах ГУУАМ та ОЧЕС, розвиток партнерських відносин із Росією варто розглядати не стільки щодо різноспрямованих векторів зовнішньої політики України, скільки щодо цілеспрямованого шляху до інтеграції України до Євросоюзу та НАТО, засобу досягнення цілей європейської та євроатлантичної інтеграції.

1. Дергазов О. Небезпека як атрибут державності // Політична думка. – 1997. – № 1. 2. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Уряд. кур'єр. – 1997. – 6 лют. 3. Новикова О., Поко-тиленко Р. До проблеми визначення пріоритетів та складових національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2. 4. Питання Воєнної доктрини України: Указ Президента України № 702/2005 від 21.04.05 // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. 5. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-IV від 19.06.03 // Уряд. кур'єр. – 2003. – 30 лип. 6. Про основні напрямки зовнішньої політики України: Постанова ВР України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 37. 7. A Secure Europe in a Better World – <http://ue.eu.int/Solana/index.asp>

Надійшла до редколегії 23.11.05

Р. Кривонос, канд. політ. наук

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ НІМЕЦЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Досліджено внутрішньонімецькі фактори процесу німецького об'єднання. Установлено, що крах НДР відбувався швидко завдяки неспроможності СРСР силою підтримувати її владу, привабливості для населення альтернативної моделі розвитку, реалізованої у ФРН, активній зовнішній політиці уряду Г.Коль, який перетворив "німецько-німецькі відносини" у самостійну політичну величину. Доведено, що революція в НДР, в основі якої лежав "патріотизм німецької марки", мала національний характер, була підтримана широкими верствами населення і підкріплена правовими угодами.

The domestic factors of the German reunification are investigated. The GDR break-up was rapid as the USSR was not able any more to support by force the GDR authorities, the alternative development model implemented in the FRG was attractive for the GDR population, and H.Kohl's government conducted an active foreign policy, transforming the "German-German relations" into a self-dependent political value. The GDR revolution grounded on the "German mark patriotism" had a national nature, was supported by great masses of population and reinforced with legal agreements.

Поточні політичні події, що відбуваються в Україні та за її межами, відтісняють на задній план суспільної свідомості ювілеї і пам'ятні дати, які нагадують нам про події, що сталися відносно недавно й сприяли формуванню того політичного світу, в якому ми сьогодні живемо. До таких подій належить об'єднання Німеччини, п'ятнадцятого річчя якого відзначалася 3 жовтня 2005 р.

Аналізуючи витоки політики ФРН наприкінці 80-х рр., слід зазначити, що найважливіше значення для перспективи об'єднання двох німецьких держав мала не власне їхня зовнішня політика, а зміни в міжнародній системі внаслідок економічної, ідеологічної і суспільної кризи, яка охопила Радянський Союз наприкінці 80-х рр. Намагаючись розв'язати посталі проблеми та зменшити падіння рівня життя населення, керівництво

© Р. Кривонос, 2006

КПРС на чолі з М.С. Горбачовим змушене було розпочати проведення спочатку економічних, а потім і політичних реформ.

Пов'язані з ними зміна цінностей і переорієнтація Радянського Союзу на "нове мислення", "мирне співіснування із Заходом", роззброєння та побудову "спільного європейського дому" неминуче вели до конфлікту з фундаментальними засадами існування комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) й так званого соціалістичного табору, тобто зони радянського впливу. Неспроможність СРСР і надалі гарантувати непорушність прорадянських режимів збройним шляхом призвела до виникнення там широких опозиційних громадських рухів і створення революційної ситуації.

Перебіг подій у НДР мав особливості, які визначалися характером східнонімецької держави. Крах НДР та об'єднання відбулися такими швидкими темпами, яких не прогнозував жоден з політиків і аналітиків. Девід Хілдс, один із провідних західних знавців НДР, писав 1988 р., що східнонімецький режим – "очевидно, один із найстабільніших у світі" [2, с. XII]. Протести придушувалися брутальним вжиттям сили, вимушеною еміграцією політичних противників до Західної Німеччини та дозволами для суттєвої частини східнонімецького населення коротких поїздок на Захід, що дозволяло знизити суспільне напруження. За приблизними підрахунками, до 1987 р. у ФРН хоча б один раз у житті побувало від однієї п'ятої до четверті населення НДР [5, с. 167].

Проте стабільність східнонімецького режиму була одночасно і його слабкістю. Адже він тримався на двох важливих факторах: 1) готовність СРСР надати урядові НДР допомогу у випадку кризи та вжити будь-яких необхідних заходів, включаючи і застосування сили, з метою не допустити зміни статус-кво у ЦСЄ, який склався унаслідок Другої світової війни; 2) пасивна згода населення країни, зумовлена військовою присутністю Радянського Союзу, терпіти правління СЄПН, але при збереженні достатньо високого рівня життя.

Обидва стабілізуючі фактори зникли наприкінці 80-х рр. Перший – у зв'язку з політикою реформ у СРСР, другий – унаслідок стрімкого падіння рівня життя та швидкого зростання зовнішньої заборгованості країни під впливом економічної кризи, яка охопила всі соціалістичні країни. Але не лише ці події були, на нашу думку, причиною соціального вибуху, що швидко переріс у злам східнонімецької державності. Не меншу роль відіграла привабливість альтернативної моделі розвитку, реалізованої у ФРН, та активна зовнішня політика уряду канцлера Г. Коля, якому вдалося швидко направити реформістський потенціал східнонімецького суспільства в напрямі об'єднання із західним родичем.

Однією з особливостей правління урядів Г. Коля у 1983–1989 рр. було перетворення "німецько-німецьких відносин" у самостійну політичну величину, незалежну від стану відносин між двома наддержавами біполярного світу [1, с. 274]. Уже на початку 80-х рр. Федеративній Республіці вдалося створити систему міжнародних інститутів, які із загального комплексу її міжнародних відносин виділяли відносини з НДР у так звані німецько-німецькі відносини, створюючи в рамках західного світу особливий міжнародний режим, що змушував інших міжнародних акторів розглядати НДР в окремих сферах як де-юре частину Федеративної Республіки. Таким чином, з одного боку, фактично ставився під сумнів суверенітет східнонімецької держави, а з іншого – створювалася одностороння залежність НДР від ФРН.

Прикладом може слугувати двостороння торгівля. На ФРН та Західний Берлін припадало 27 % зовнішньоторговельного обігу НДР із капіталістичними країнами. Об-

сяг загальної торгівлі між двома німецькими державами перевищив у 80-ті рр. 15 млрд німецьких марок. Федеративна Республіка стала другим за значенням після Радянського Союзу торговельним партнером НДР. Що ж стосується ФРН, то на долю торгівлі із східнонімецьким сусідом припадало лише 1,5 % її товарообігу, а серед торговельних партнерів НДР займала лише 15-те місце.

Така диспропорція стала можливою через те, що уряд ФРН надав НДР низку переваг, яких були позбавлені інші країни ЦСЄ. Зокрема, важливою особливістю торговельних відносин між НДР і ФРН було те, що вони регулювалися не лише відповідними двосторонніми угодами, але й особливим протоколом ЄЕС *Про внутрішньонімецьку торгівлю і пов'язані з нею питання* від 25 березня 1957 р. Цей протокол був складовою частиною *Римського Договору* 1957 р. про створення ЄЕС і мав таку ж саму міжнародно-правову силу. Згідно із параграфом 1 цього протоколу, торгівля між ФРН та НДР не відносилася до зовнішньої торгівлі, а обидві держави не були закордоном одна для одної.

Очевидними є переваги, які отримала від цього НДР. Насамперед це відсутність митних зборів, що дозволило НДР заощадити, за найскромнішими підрахунками, 8,8 млрд німецьких марок [1, с. 97]. Крім того, НДР могла отримувати додатковий прибуток від поставок до ФРН сільськогосподарської продукції за значно вищими, ніж на світовому ринку, закупівельними цінами ЄЕС. За законодавством ФРН, східнонімецькі товари обкладалися пільговим ПДВ, а знижка податку з обігу складала 11 %. Це, у свою чергу, вело до здешевлення східнонімецьких товарів і підвищення їхньої конкурентоспроможності. Не випадково у західній економічній літературі говорилося про НДР як про фактично асоційованого члена ЄЕС, що не мав правового статусу асоційованого членства.

На думку російського вченого Н. Павлова, партійно-державне керівництво НДР, яке завжди дуже чуйно реагувало на будь-які спроби західнонімецьких правлячих кіл ущемити суверенітет республіки, у питаннях економічних зв'язків відмовлялося бачити очевидні протиріччя між "особливим характером" міжнімецької торгівлі, з одного боку, і декларованими правами і амбіціями суверенної держави, з іншого [1, с. 65].

З політичних міркувань ФРН стала практично єдиним західним кредитором східнонімецької економіки, одночасно прив'язуючи до себе сусіда у фінансовому відношенні. Так, 1 і 7 червня 1983 р. у Мюнхені за безпосередньої участі ультраконсервативного керівника земельного уряду Баварії Г. Штрауса було підписано угоди про надання НДР Баварським земельним банком кредиту в розмірі 1 млрд німецьких марок строком на п'ять років. Улітку наступного року консорціум західнонімецьких банків, включаючи і "Дойче Банк", надав НДР наступний кредит на суму 950 млн німецьких марок під гарантію федерального уряду. Між двома державами існувала особлива угода, у рамках якої НДР користувалася безвідсотковим кредитом (т. зв. свінг), верхня межа якого була визначена у 850 млн німецьких марок [1, с. 98].

Одночасно Західна Німеччина скуповувала в інших партнерів НДР її боргові зобов'язання та векселі з метою сконцентрувати у власних руках всю її зовнішню заборгованість, що стрімко зростала. Під час свого першого візиту до Москви Е. Кренц як новообраний перший секретар ЦК СЄПН, розмовляючи із М. Горбачовим, назвав деякі цифри щодо зовнішньої заборгованості НДР.

Загальний борг перед Заходом уже складав 26,5 млрд дол, причому валютний баланс країни мав дефіцит у 12,1 млрд дол. Цікаво, що протоколіст у цьому місці записав: "Товариш Горбачов спитав здивовано,

чи ці цифри відповідають дійсності. Він не уявляв собі, що ситуація є настільки складною". Лише сплата відсотків вимагала 4,5 млрд дол, що відповідало 62 % загального експортного доходу НДР. Країна жила вище своїх можливостей з початку 70-х рр. На думку Е. Кренца, якби перестали надходити нові кредити, рівень життя відразу впав би на 30 %. Кренц роздумував над зверненням до Міжнародного Валютного Фонду (МВФ), але його зупиняв страх перед перспективою західного контролю за східнонімецькою економікою [11, с. 134–135].

І, дійсно, фінансова залежність Східної Німеччини від ФРН стала одним із найважливіших важелів, за допомогою яких урядові Г. Коля вдалося скерувати незадоволення східнонімецького населення рівнем свого добробуту на вимоги входження до ФРН та зберегти контроль над темпами й характером процесу приєднання НДР до ФРН.

Події у Східній Німеччині стали розгортатися дуже швидким темпом після того, як 9 листопада 1989 р. Рада Міністрів НДР під загрозою масових заворушень у Східному Берліні оголосила про можливість відвідувати ФРН та Західний Берлін усім громадянам без попереднього дозволу. Це означало кінець існування Берлінського муру. Через фантастичний збіг адміністративних прорахунків і небажання взяти на себе відповідальність на будь-якому із відповідальних щаблів розгалуженого східнонімецького бюрократичного апарату, керівництво НДР, фактично, віддало вулиці право вирішувати власну долю та долю своєї держави.

У НДР розпочалися масові викриття корупції і зловживань комуністичної номенклатури. Це призвело до повсюдного зміщення керівників регіональних та місцевих органів влади, ліквідації так званого Демократичного блоку партій у парламенті та саморозпуску Національного фронту – наймасовішої громадсько-політичної організації у країні. Рішенням Народної Палати від 1 грудня 1989 р. із Конституції країни було вилучено статтю про провідну роль СЕПН. Тим самим було ліквідовано комуністичну монополію на владу. До лютого 1990 р. СЕПН втратила більшість своїх членів.

З крахом СЕПН стався загальний розлад органів влади всіх рівнів. Це паралізувало роботу навіть локального самоврядування. Промовистим є той факт, що в січні 1990 р. міська рада Східного Берліна була змушена звернутися до західноберлінського Сенату з проханням організувати вивезення сміття з міста. Тобто за відсутності всеохоплюючого контролю партійного апарату вона виявилася нездатною виконувати навіть базові функції.

Паралельно розпочалася масова втеча населення у ФРН. Цей потік не зменшувався ні на день. У листопаді 1989 р. НДР залишили 130 тис. осіб – 1 % населення країни. Приблизно стільки ж їх було у грудні, а за січень 1990 р. з НДР виїхало 58 тис. осіб, тобто кожного дня до Західної Німеччини переїздило щонайменше 2 тис. осіб, передусім молодих і з доброю освітою [3, с. 37].

Реакцією населення на загрозу анархії у країні стала переорієнтація з лозунгів створення в НДР демократичного соціалізму на вимоги приєднання до ФРН як найпростішої можливості розв'язати існуючі проблеми. Уже 8 січня 1990 р. 100 тис. жителів Лейпцига вийшли на вулиці під лозунгом "Німеччина – єдина батьківщина", а 15 січня під цим заклик зібралися 150 тис. Аналогічні мітинги відбувалися і в інших містах країни, лише 22 січня у них взяли участь понад 200 тис. осіб.

Спроба 13–14 грудня сформувати уряд національної довіри на чолі з Г. Модровим не мала особливої перспективи. Те саме стосувалося й "уряду національної відповідальності", який постав під його керівництвом 8 лютого 1990 р. і до якого було включено вісім міністрів

від опозиційних партій. У країні наростав рух, спрямований на об'єднання з ФРН. Декларації Г. Модрова щодо "якісно нового добросусідства", "кооперативного співіснування" та створення "договірного співтовариства" з ФРН [7] були сприйняті громадськістю як чергова спроба втечі від політичної відповідальності, оскільки ставало дедалі зрозуміліше, що НДР неспроможна надалі підтримувати рівень добробуту своїх громадян власними силами. Сподіватися на допомогу СРСР, який сам переживав не найкращі часи, було марно.

Вирішальну роль у зміні настроїв населення зіграла "німецька політика ФРН", спрямована на створення спільних німецько-німецьких суспільних інститутів. Цьому сприяла відміна в'їздового режиму для в'їзду до НДР західних німців.

Після падіння муру уряд ФРН під проводом Г. Коля дотримувався стратегії, сформульованої канцлером у промові перед бундестагом 8 листопада 1989 р. Широкомасштабна економічна допомога Східній Німеччині зумовлювалася здійсненням там далекосяжних політичних реформ: проведенням вільних виборів, ліквідацією конституційної монополії на владу з боку СЕПН, дозволом діяльності незалежних політичних партій. Що стосується перспективи об'єднання, то західнонімецький канцлер наполягав на вільному волевиявленні східнонімецького населення, маючи переконання, що за умови вільного вибору воно висловиться за об'єднання.

Уряд ФРН послідовно продовжував приймати все нові і нові хвилі біженців із НДР, незважаючи на небезпеку перенапруження своїх систем соціальної допомоги, і з такою ж впевненістю відмовляв східнонімецькому керівництву в наданні кредитів до проведення глибоких політичних і ринкових реформ. Тим самим йому вдалося дестабілізувати уряд НДР під проводом Г. Модрова та викликати громадську дискусію про перспективу об'єднання.

28 листопада 1989 р. федеральний канцлер виступив у бундестазі з програмою розвитку німецько-німецьких відносин, яка отримала назву "*Десять пунктів Г. Коля*" [4]. На відміну від декларацій, висловлених східнонімецьким прем'єром, тут прямо передбачалося через конфедерацію перейти до федеративного устрою єдиної німецької держави шляхом створення спільних економічних структур та суспільних інститутів.

Реалізуючи свій план, 19 грудня Г. Коля із триумфом відвідав Дрезден, де провів з Г. Модровим переговори про соціальні, культурні та економічні відносини між обома країнами. Вислухавши побажання східнонімецького уряду про мільярдні кредити, глава уряду ФРН наголосив на можливості фінансової підтримки стабілізації НДР лише за умови подальших перетворень.

Зате у промові біля руїн церкви Фрауенкірхе перед багатотисячним натовпом він багато говорив про єдність німецької нації. Захоплений прийом східнонімецького населення, з одного боку, дозволив йому залишитися провідною фігурою у власній партії під час виборів до бундестагу 1990 р., а з іншого – допоміг східному ХДС вийти на провідні позиції у ході передвиборної кампанії напередодні перших вільних виборів у НДР.

Західнонімецькому канцлерові вдалося шістьма виступами у найбільших містах НДР зібрати аудиторію понад 1 млн осіб, що становило майже 10 % виборців. У своїх промовах він публічно висловився за приєднання Східної Німеччини до ФРН на підставі ст. 23 Основного Закону ФРН.

Уряд Г. Модрова опинився перед важким вибором – його неспроможність загальмувати загальну анархію та спад рівня життя населення загрожувала новими соціальними потрясіннями. Кредити ж для фінансу-

вання додаткових соціальних витрат збанкрутілої соціалістичної держави він міг отримати лише від ФРН за умови проведення глибоких політичних реформ у Східній Німеччині.

Тому східнонімецький уряд був змушений розширювати співпрацю з ФРН та проводити подальші політичні реформи попри те, що це підточувало самі основи його існування. У січні 1990 р. обома німецькими державами були створені спільні комісії з питань будівництва і планування міст, охорони довкілля, транспорту. У лютому розпочали роботу аналогічні органи з інтенсифікації співробітництва в галузі сільського та лісового господарства, туризму, культури. Було створено спільну групу співробітників міністерств юстиції обох країн з метою підготовки змін у законодавстві НДР. Були організовані спільні семінари і зустрічі західнонімецьких підприємців та їхніх колег із усе ще одержавленої економіки НДР. Активно стимулювався розвиток контактів між землями ФРН та округами НДР, між окремими містами і громадами.

На тлі паралічу владних структур Східної Німеччини особливе значення мала підтримка західнонімецькими партіями, громадськими організаціями та групами інтересів створення і діяльності власних партій-двійників у НДР. У лютому лідерами східнонімецьких консервативних партій при особистій підтримці канцлера Г. Коля було створено "Передвиборчий союз", пізніше перетворений у передвиборчий блок "Альянс за Німеччину". Тоді ж аналогічним чином західнонімецькі соціал-демократи допомогли відновити в НДР діяльність окремої від СЄПН-ПДС Соціал-демократичної партії. Навіть нечисленний баварський ХСС створив з ряду консервативних груп у НДР свого аналога – Німецький Соціальний Союз. Вільна Демократична партія ФРН вибрала в партнери східнонімецьку Ліберально-Демократичну Партію, а Партія Зелених встановила тісні зв'язки зі східнонімецьким Союзом 90.

Безперервно надавалася матеріальна підтримка СДПН та ХДС навіть створили в Бонні власні штаби для координації матеріальної допомоги, яку їхні місцеві осередки надавали колегам з НДР. Конкретних партнерів на Сході отримали окремі земельні організації.

Під тиском вимог ФРН та громадської думки всередині країни уряд Г. Модрова був змушений у рамках "Круглого столу" – неформального форуму старих східнонімецьких політичних партій та нових опозиційних груп, що утворилися в ході заворушень та падіння Берлінського муру, – узгодити конкретний термін перших вільних виборів до Народної Палати (18 травня 1990). Тепер Г. Модров чекав, що Г. Коль буде змушений виконати дані в Дрездені обіцянки всеосяжної допомоги. Але Г. Коль відхилив прохання Г. Модрова про термінову допомогу в розмірі 15 млрд марок, запропонувавши лише розпочати переговори щодо їх надання.

Таким чином західнонімецький канцлер виграв час, оскільки фінансове становище НДР погіршувалося з кожним днем. Подальшій дискредитації уряду Г. Модрова сприяла його спроба зберегти при владі старі кадри, особливо апарат ненависної населенню східнонімецької таємної поліції Штазі. Десятки тисяч демонстрантів розгромили 15 січня приміщення центральних структур Штазі у Східному Берліні. Далі уряд Г. Модрова все більше втрачав контроль над ситуацією в усіх ділянках життя і ту певну підтримку населення НДР, якою користувався на початку свого правління. Наростання проблем змусило уряд перенести очікувані вибори з травня на 18 березня.

Коли Г. Модров, намагаючись залишитися при владі, за результатами короткого візиту до Москви і зустрічі з

М. Горбачовим представив 1 лютого 1990 р. концепцію поетапного створення конфедерації НДР та ФРН після невизначено довгого перехідного періоду [6], Г. Коль запропонував негайно розпочати переговори про валютний союз обох держав, відкинувши принцип поступового зближення.

Це була кардинальна зміна курсу. Адже побудова конфедеративних структур, а також прийняття Східної Німеччини до ЄС як етапи на шляху до об'єднання мали за передумову загальну життєздатність НДР. А створення валютного і економічного союзу, навпаки, забиравало у Східної Німеччини значну частину її державного суверенітету, зокрема над державно-правовим регулюванням власного економічного простору та валютно-фінансової сфери. ФРН зобов'язалася взяти на себе вирішення низки як внутрішніх (відродження нормальних умов господарювання), так і зовнішніх (торгівельний баланс і зовнішній борг) проблем НДР.

Під час переговорів, що відбулися у Бонні 13–14 лютого 1990 р., тверда позиція уряду Г. Коля, який єдиним прийнятним сценарієм вважав введення у НДР західнонімецької марки і відмову Східної Німеччини від самостійної грошової політики, змусила східнонімецьку сторону піти на поступки та прийняти всі вимоги західнонімецького канцлера. Через кілька днів, 27 лютого, представники всіх фракцій Народної Палати НДР підтримали *Угоду про створення валютного і економічного союзу* [9].

Наступним завданням канцлера стало приведення до влади в НДР політичних сил, які були б здатні послідовно підтримати об'єднання зі східнонімецького боку та активно співпрацювати з його урядом для реалізації цієї мети. Найбільш оптимальним був би прихід до влади східнонімецького ХДС. Проте ситуація у Східній Німеччині не відповідала достатньою мірою очікуванням Г. Коля: опити громадської думки показували, що східнонімецька СДПН може отримати 44 % голосів на виборах і, тим самим, відчутно випередити східний ХДС, який ледве збирав 20 % [11, с. 283].

Тому керівництво "Альянсу за Німеччину" довго намагалось знайти тему, яка могла б створити чіткий імідж угруповання в очах громадськості і зробити його більш конкурентоспроможним, ніж СДПН. Такою темою було обрано проблему об'єднання. За тиждень до виборів "Альянс" офіційно приєднався до позиції західнонімецького блоку ХДС/ХСС, яка передбачала об'єднання на підставі ст. 23 Основного Закону ФРН.

Щоб підтримати своїх східнонімецьких партнерів, 13 березня на мітингу виборців у Коттбусі канцлер ФРН пішов іще далі, запропонувавши східнонімецьким виборцям можливість обміну їхньої неконвертованої східної марки на західну за курсом один до одного. Ця пропозиція глави уряду ФРН різко підняла авторитет "Альянсу" в очах виборців, і в ході голосування вони фактично підтримали пропонуваній Г. Колям шлях до єдності. При рівні участі у виборах 93 % виборців, "Альянс за Німеччину" отримав 48 %, СДПН – лише 22 %, а ПДС – 16 %, причому більшість із них у Східному Берліні [11, с. 284].

Після цього, маючи в Народній Палаті 192 голоси із 400, "Альянс" міг сформувати уряд, який спрямував би свої зусилля на швидке об'єднання з ФРН на основі ст. 23 Основного Закону ФРН. Створивши велику коаліцію із СДПН, "Альянс" зібрав дві третини голосів у Народній Палаті, необхідних для конституційних змін. Новий східнонімецький коаліційний уряд Л. де Мез'єра, що складався із християнських демократів, соціал-демократів, лібералів, представників "Демократичного Соціального Союзу" та "Демократичного Прориву", взяв курс на об'єднання з ФРН.

Правові аспекти об'єднання були врегульовані низкою угод, ратифікованих Народною Палатою НДР та західнонімецьким бундестагом. До них належать декларація *Про вступ НДР до ФРН згідно зі ст. 23 Основного Закону* (набула чинності 3 жовтня 1990) [8, с. 9–15], договори *Про валютний, економічний та соціальний союз* (набув чинності 1 липня 1990) [9], *Про державне об'єднання* (набув чинності 3 жовтня 1990) [0, с. 45–58] та *Угода про загальнонімецькі вибори* від 3 серпня 1990 р.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що німецькому об'єднанню належить важлива роль у масштабних геополітичних змінах, які сталися в Європі на початку 90-х рр. Розглядаючи події в Німеччині в контексті інших, більш впливових факторів, у тому числі розпаду Радянського Союзу, саморозпуску Організації Варшавського Договору й Ради Економічної Взаємодопомоги, активного розширення НАТО у східному напрямі та поступової, але послідовної інтеграції країн ЦСЄ до (раніше) західноєвропейських інституцій, зокрема ЄС, Ради Європи, ЗЄС, слід підкреслити, що власне німецьке об'єднання ознаменувало якісний перехід від внутрішніх революційних перетворень у соціалістичних країнах ЦСЄ до змін на міжнародній арені – розвалу соціалістичного табору та зламу ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин. Тобто саме об'єднання – та межа, після якої крах соціалізму як суспільного ладу у країнах ЦСЄ став неминучим.

Проте об'єднання Німеччини не було безпосереднім результатом західнонімецької зовнішньої політики. Швидше, процес німецького об'єднання був наслідком низки революційних змін, які відбувалися в СРСР та країнах ЦСЄ. Ці зміни були революціями тією мірою, якою вони відбувалися під тиском масових народних рухів, охоплених програмною ідеєю, що, з одного боку, була скерована проти правлячої комуністичної верхівки, а з іншого – орієнтувалася на західні політичні моделі.

Об'єднання відбулося на хвилі національного та патріотичного ренесансу, що охопив усі країни ЦСЄ. Оскільки національний характер революції у НДР став рушійною силою в напрямі до об'єднання із ФРН, він може бути визначений як інструментальний націоналізм, в основі якого лежала передусім економічна ситуація, або так званий патріотизм німецької марки.

Аналізуючи звинувачення на адресу радянського керівництва на чолі з М. Горбачовим, що воно, нібито, без бою "здало" НДР, потрібно сказати, що крах НДР не був наслідком фатального збігу обставин. Швидше, він був запрограмований усією повоєнною історією цієї "першої соціалістичної держави на німецькій землі".

Економічна неспроможність забезпечити високий рівень добробуту, порівняний із рівнем життя у ФРН;

політична система, що цілеспрямовано відучувала громадян від політичної ініціативи та самоорганізації; повна залежність від радянської військової присутності та заподадливості східнонімецького керівництва перед Радянським Союзом, що переходила будь-які розумні межі; замовчування гострих політичних, економічних і, не в останню чергу, екологічних проблем; величезний зовнішній борг та фінансове банкрутство східнонімецької держави – все це сприяло тому, що політична активність східнонімецьких громадян врешті виплескалася в бажання приєднатися до ФРН.

Змінити хід подій могло лише збройне втручання Радянського Союзу, але до цього не був готовий ані М. Горбачов, ані його оточення. Перебуваючи під тиском наростаючих економічних, соціальних, етнонаціональних проблем і, відповідно, все ширшої критики всередині держави, як це дуже часто буває, вони зробили ставку на досягнення здобутків у зовнішній сфері. Збройне втручання в НДР перекреслило б усі ці плани і призвело б до нової хвилі конфронтації Радянського Союзу із Заходом, для якої СРСР вже не мав економічних та інших матеріальних ресурсів.

Що значно важливіше, населення СРСР активного віку перестало сприймати Захід як ворога, а отже відповідні ресурси вже не можна було отримати простим "закручуванням гайок", посилаючись на зовнішню загрозу.

За таких умов курс М. Горбачова, спрямований на відмову від втручання в "німецьке" питання в обмін на фінансову компенсацію з боку ФРН, очевидно, був "найменшим злом", найоптимальнішим з погляду керівника великої і безнадійно хворої держави.

1. Павлов Н.В. Германия на пути в третье тысячелетие. Пособие по страноведению. – М., 2001. 2. Childs D. The DDR. Moscow's German Ally. – London, 1988. 3. Kaiser K. Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte. Mit wichtigen Dokumenten. – Bergisch Gladbach, 1991. 4. Kohl H. Zehn-Punkte-Programm zur Überwindung der Teilung Deutschlands und Europas // Texte zur Deutschlandpolitik 1989. – Bonn, 1990. – Reihe 3. – Bd. 7. – S. 426–433. 5. McAdams A.J. Germany Divided. From the Wall to Reunification. – Princeton, New Jersey, 1994. 6. Plan für ein einheitliches Deutschland, vorgelegt vom Vorsitzenden des Ministerrates der DDR Hans Modrow in Ost-Berlin am 1. Februar 1990 // Europa-Archiv. – 1990. – H. 4 – S. D-119. 7. Regierungserklärung der DDR am 17. November 1989 // Europa-Archiv. – 1989. – H. 24. – S. D-716 – D-728. 8. Staatsvertrag. – Regensburg, 1990. 9. Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion vom 18. Mai 1990 // Kaiser K. Deutschlands Vereinigung. – Bergisch Gladbach, 1991. 10. Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik über die Herstellung der Einheit Deutschlands – Einigungsvertrag – vom 31. August 1990 mit der Vereinbarung vom 18. September 1990 // Der Vertrag zur deutschen Einheit. – Frankfurt/M; Leipzig, 1990. – S. 45–49. 11. Zelikow Ph., Rice C. Sternstunde der Diplomatie: Die deutsche Einheit und das Ende der Spaltung Europas / Aus Amer. von Klaus-Dieter Schmidt. – Berlin, 1997.

Надійшла до редколегії 20.12.05

А. Грушова, канд. політ. наук

ООН ТА ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ І ДІТЬМИ

Присвячено актуальному питанню – проблемі торгівлі жінками і дітьми та ролі ООН у її вирішенні. Автором зроблено спробу дослідити діяльність ООН щодо ліквідації торгівлі жінками і дітьми та проаналізувати правову базу ООН у цій сфері. Визначено комплекс заходів, які застосовує ООН для боротьби з торгівлею жінками і дітьми.

The article is devoted to the current issue – the problem of trade of women and children and the role of UN in solving this problem. The author made an attempt to research activity of the UN towards the resolving of the problem of the women and children trade and to analyze the law base of the UN in this sphere. Several actions were determined, which are used by the UN to fight the women and children trade.

Питання торгівлі людьми належить до кола найбільш актуальних проблем сьогодення у сфері захисту прав людини. Серйозну стурбованість світової спільноти викликає в наш час такий ганебний злочин, як торгівля жінками та дітьми, які найчастіше стають жертвами торгівців.

Сьогодні торгівля людьми, в якій беруть участь майже всі країни світу, стає поширеним засобом порушення прав людини, використання її примусової праці. Практично кожна країна є донором чи отримувачем осіб, або слугує транспортним коридором для їх переправлення.